
ЧУГУЄВА І.Є.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та
вікової психології,
Миколаївський
національний університет
імені В.О. Сухомлинського,
м. Миколаїв

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІОЛОГІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В статті визначені поняття, які розкривають сутність професійного становлення майбутніх фахівців в процесі навчання у вищому навчальному закладі в комплексі його змістовних компонентів.

Ключові слова: професійне становлення, професіоналізація, професійний потенціал, професійне зростання, професійна спрямованість.

В статье определены понятия, которые раскрывают сущность профессионального становления будущих специалистов в процессе обучения в высшем учебном заведении в комплексе его смысловых компонентов.

Ключевые слова: профессиональное становление, профессионализация, профессиональный потенциал, профессиональный рост, профессиональная направленность.

In the article the concepts that reveal the essence of professional formation of future professionals in the process of learning in higher education in the complex its meaningful components, are determined.

Keywords: professional development, professionalization, professional development, professional growth, professional orientation.

Постановка проблеми. Професійне становлення особистості в рамках освітнього процесу у вишу вміщує у якості основних елементів оволодіння професійною поведінкою і мисленням,

професійну рефлексію, мотивацію професійного розвитку, самоорганізацію, реалізацію професійного потенціалу особистості [3]. Всі ці елементи відображують особистісний аспект, але повний комплекс професійного

© Чугуєва І.Є., 2013

становлення включає також і соціальний аспект професіоналізації. Тому **ціль даної статті** – визначити і зробити аналіз всього комплексу компонентів професіоналізації в умовах вишу.

Аналіз останніх публікацій.

В останній час багато досліджень в педагогічній психології приділяють велику увагу проблемі формування сучасного фахівця, який на компетентнісному і особистісному рівні відповідає вимогам і запитам соціально-економічної ситуації, ринку праці, соціально-психологічних тенденції в суспільстві, причому не тільки в актуальному, а й в перспективному аспектах (Н. Б. Александріна, О. О. Ангеловський, Ю. Д. Железняк, Ю. В. Каблінова, В. М. Конюшко, Д. Л. Череднік, Л. І. Шумська та ін.).

Виклад основного матеріалу.

Ціль професіології вищої освіти, як практико-орієнтованої галузі, полягає в створенні механізму професійної мотивації поведінки майбутніх фахівців, який стійко розвивається протягом усього процесу навчання. Ключовим фактором процесу професіоналізації як аспекту загальної соціалізації майбутнього фахівця є професійна спрямованість студента. Активна позиція в засвоєнні професійних компетенцій може бути сформована і реалізована тільки на основі свідомої мотиваційної установки до професійного зростання, підтримки референтного професійно орієнтованого соціуму, в ролі якого природно повинна виступати навчальна група та усвідомлення суспільного визнання і значимості обраної професії. Перевагою взаємодії студента з найближчим соціальним оточенням – студентською групою буде можливість інтеграції у професійно орієнтований референтний соціум і отримання в ньому відповідного початкового професійного статусу. При цьому вже відбувається початковий етап професіоналізації як укріплення професійної спрямованості особистості на основі двобічного процесу соціалізації – індивідуалізації. Соціалізація

розглядається як феномен, який визначає взаємовідношення між індивідом і соціумом [11].

Соціалізація, на думку Т. Шибутані, – це неперервний процес комунікації, в ході якого новачок вибірково вводить в свою систему поведінки ті шаблони, які санкціоновані групою [8]. Введення «шаблонів поведінки» може мати подвійний характер: визнання і наслідування на основі зовнішніх вимог та визнання і прийняття як усвідомлення відповідності власної життєвої позиції. На думку Я. Щепанського, соціалізація – процес, який заснований на навчання і засвоєнні культури, що дає людині можливість зрозуміти цю культуру і свідомо діяти в її рамках [10]. Це визначення не включає в себе чинника можливого саморозвитку особистості засобами засвоєння культури і паралельного розвитку культури самою особистістю. М. І. Дьяченко і Л. О. Кандилович визначають соціалізацію як процес, в ході якого людина з певними біологічними задатками і психологічними особливостями набуває якостей і досвіду, необхідних для життєдіяльності в суспільстві [9]. В цьому визначенні відсутній механізм інтеграції соціальності особистості. І. Кон визначає соціалізацію як сукупність усіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює певну систему знань, норм, ціннісних орієнтацій, що дозволяють людині функціонувати в якості повноцінного члена суспільства [5]. Це визначення є майже оптимальним за змістовним наповненням в контексті проблеми професіонального становлення, але треба лише додати складову розвитку. Б. Ф. Ломов під соціалізацією розуміє інтегративну єдність двох процесів: з одного боку, особистість все більше включається в систему суспільних відносин; її зв'язки з різними сферами життя суспільства розширюються і поглиблюються, і завдяки цьому особистість опановує суспільний досвід, засвоює його і робить своїм надбанням [6]. Ця сторона особистості визначається як соціалізація.

Таблиця 1.

Структура професійного становлення особистості в процесі вищої освіти.

Модуль	Елементи	Прогнозований результат
Соціально-професійна ситуація	Активізація професійної мотивації	Професійна самоідентифікація
Професійна діяльність	Ефективне формування способів цілепокладання і реалізації цілі; розвиток конкурентних переваг; статус експерта	Статус професіонала (рівень майстерності)
Власна активність	Свобода вибору способів досягнення мети Мотивація інструментального лідерства	Самоактуалізація Реалізація себе в праці

З іншого боку, засвоюючи різні сфери життя суспільства, особистість набуває все більшої самостійності, автономності, тобто розвиток в суспільстві включає процес індивідуалізації. Індивідуалізація – це фундаментальний феномен суспільного розвитку людини [11]. Варто уточнити це формулювання уведенням проблемної причини індивідуалізації як свідомого внутрішнього особистісного конфлікту між бажаним і реальним «Я» на основі порівняння з особливостями особистостей в найближчому оточенні.

На думку Ю. П. Поваренкова про сутність професійної соціалізації та індивідуалізації, професійна соціалізація розглядається по-перше, як форма соціального регулювання, супроводу професійного становлення особистості, по-друге, як формування у індивіда індивідуальних системних якостей особистості професіонала, якими повинні володіти реальні і потенційні представники конкретної професійної спільноти (професії або їх груп) [7]. Під професійною індивідуалізацією розуміють по-перше, прямий або опосередкований (регулярний) вплив індивідуальності особистості на процес її професіоналізації, по-друге, формування видів активності і соціальних системних якостей особистості професіонала, які спираються, не суперечать і враховують індивідуальність особистості. Таким чином, двоєдиний процес соціалізації-індивідуалізації є цілісним і взаємно впливовим

на сторони, які взаємодіють, кожна з яких повинна не тільки засвоїти і прийняти професійний досвід, а також дати цьому досвіду суб'єктивну оцінку значущості у власному розвитку.

Освітній процес у вишу повинен бути орієнтованим на формування у студентів мотивації зростаючого професіоналізму на основі творчої самореалізації [1]. В цьому зв'язку цікавим є аналіз поняття «професіонал». До числа професіоналів відносяться ті, хто здатні трансформувати ресурси одного виду (експертні знання, яке сформоване на основі підготовки у вишу) в ресурси другого виду (ринкові можливості, професійні переваги, соціальний престиж) [2].

Для виявлення усіх елементів процесу професійного становлення особистості, необхідно проаналізувати всі ланки цього процесу. Першою ланкою виступає майбутній фахівець, який характеризується якісними характеристиками, а саме потенційною здатністю реалізувати професійні функції (фізіологічні, соціальні, психологічні) (табл. 1).

Вибір ефективного підходу до ведення освітнього процесу зумовлює результат навчання у ВНЗ – це конкурентоздатний фахівець, який має якісний рівень підготовки, відповідає вимогам професії і галузевому та регіональному аспектам. В даному випадку ключовими факторами результативності освітнього процесу з точки зору його ефективності треба вважати

не наявні знаряддя, методичне забезпечення, освітні технології, кваліфікаційний рівень професорсько-викладацького складу, а інші фактори, які можна навести таким чином:

1. Фактори педагога: педагогічна майстерність, педагогічна технологія, особистість педагога, його творчий підхід до справи викладання;
2. Фактори студентства: знання, уміння, навички, поєднання репродуктивної і творчої діяльності, підготовленість до колективної діяльності;
3. Фактори взаємодії педагога і студентів: психологічний клімат на заняттях, особиста установка студента і педагога на співпрацю, ефективні взаємовідносини і взаємодія педагога і студентів в процесі навчання [9].

Тут провідним фактором результативності виступає наявність професійної мотивації кожного студента, кожної студентської групи, як стимулюючий або гальмуючий чинник по відношенню до процесу професійного саморозвитку. Проведений теоретичний аналіз наукових публікацій за даною проблематикою дозволив виявити сучасні напрями дослідження механізмів професійного становлення майбутніх фахівців. На думку О. О. Ангеловського, у зв'язку з існуючою конкуренцією на ринку праці важливого значення набуває конкурентоспроможність фахівця, яке можна розглядати як здатність ефективно представляти себе, свої трудові можливості працедавцю, а також здатність швидко адаптуватись в умовах нестабільності ринкових відносин [2]. Однак сучасний ринок праці висуває більш високі вимоги до випускника ВНЗ. Працедавці бажають бачити не просто професійно мобільного фахівця, який володіє мистецтвом самопрезентації, а в більшій мірі зацікавлені отримати працівника, який здатний реалізовувати ефективний процес зростаючого цілепокладання і досягнення мети, а також, який здатний сформулювати

реалістичні прогнози тенденцій розвитку (від особистого прогнозу професійного розвитку, до побудови макроекономічного контурного прогнозу розвитку певної галузі). Природно, що освітній процес не може в повній мірі відповідати таким вимогам ринку праці внаслідок певних протиріч між традиційними методами ведення освітнього процесу і викликами сучасної професійної сфери. Разом з тим, професіологічне дослідження механізмів професійного становлення молоді в процесі вищої освіти в якості однієї з головних задач розглядає визначення максимального розвитку ключових критеріїв і параметрів професійної успішності. В цьому зв'язку особливо значущим є формування у студентів прийняття професії не тільки як сукупності притаманних людині спеціальних знань, умінь і навичок, а й професійно важливих якостей, професійних мотивів, уявлень, що складають цілісний комплекс професійної ідентичності. Як вказує Ю. В. Каблінова, якщо мова йде про психологічні мотиви, то розуміють усвідомлення, єдність і співвідношення таких складових життєвого вибору як «хочу», «можу», «маю», «вимагаю». Психологічними мотивами професійної соціалізації є взаємодія бажань, можливостей, інтересів особистості, її зацікавленість засвоювати професійні навички і самореалізуватися в трудовій діяльності [4]. Таким чином уточнене поняття професіології вищої освіти розуміють як наукову сферу, яка вивчає факти, закономірності і механізми професійного становлення особистості в процесі вищої професійної освіти на основі засвоєння технологій розвитку професії.

На останок слід вказати на аксіологічний аспект професіології, який робить наголос на цінності обраної професії, ставленні до неї як до смислоутворюючого й життєво необхідного аспекту буття людини. Кожне з цих понять пов'язано з прийняттям людиною професійної цілі, яка висту-

пає умовою професійного розвитку особистості. Тут можна говорити про взаємозв'язок в системі «ціль – засоби – результат». Професійний розвиток передбачає послідовне конструювання цієї системи в процесі навчання. Розвиток аксіологічного потенціалу особистості в професійному зростанні можна визначити як лінію розвитку від професійних потреб до професійних цінностей, що тісно пов'язано з цілісним процесом формування соціальної зрілості особистості, який має три етапи: адаптацію до обраної професії, індивідуалізацію професійного становлення, інтеграцію спеціаліста в професійному соціумі.

В свою чергу, зазначені процеси певним чином торкаються поняття професійної культури з позицій особистісно-діяльнісного підходу. Ці позиції включають себе такі основні компоненти: 1) загальна культура особистості, 2) культура соціальної взаємодії, 3) культура діяльності. Вища школа спрямовує свої формувальні впливи на усі ці компоненти, але не всі впливи є відповідними до реалій майбутньої професійної діяльності. Розкриття особливостей професійної культури на етапі формування майбутнього спеціаліста стає особливою задачею професійної освіти і повинна виступати на особистісному рівні і включати змістовний аналіз соціально-ціннісних аспектів професійної діяльності, визначення регулятивів діяльності і професійних рішень, розкриття особливостей функціонування системи «спеціаліст – професійна діяльність – професійний простір».

В значній мірі на результативність цих впливів буде залежати від індивідуального досвіду навчання майбутніх фахівців. Досвід задає просторово-часові межі індивідуального професійного розвитку в процесі навчання: «минуле – теперішнє» (реальний досвід і реальний прояв індивідуального розвитку), «теперішнє – майбутнє» (вектор змін досвіду і прояву індивідуальності). Тут знов з'являються цін-

нісні аспекти професійного розвитку в межах «бути – здаватися» в досвіді навчання (ступінь істинності успішності, ступінь якості професійного розвитку). Накопичення індивідуального досвіду в процесі навчання – це динамічний процес перебудови співвідношення зовнішніх впливів і внутрішніх регуляторів навчальної діяльності, що виступає формою прояву індивідуального професійного розвитку.

Однак слід зазначити, що в сучасному українському суспільстві падає престиж освіти як самоцінності. Серед молоді цінуються лише ті форми освітньої діяльності, які здатні в короткий час дати помітний фінансовий результат. Але скорочення освітнього фундаменту особистості означає скорочення природної культури особистості. Спрямування на швидкий результат не сприяє підвищенню привабливості складних і відповідальних видів діяльності. Формування соціальних установок показує, як досвід переломлюється особистістю і конкретно проявляє її у ставленні до обраної професії і до професійної діяльності взагалі.

Висновок. Професійне становлення в процесі навчання у вищій школі повинно бути орієнтованим на:

1. тенденції соціальної затребуваності професії;
2. інноваційну професійну діяльність;
3. власну активність особистості, яка складається з таких компонентів: а) професійна самоактуалізація (особистісний рівень); б) професійна діяльність і самореалізація (поведінковий рівень); в) уявлення професійної перспективи (мотиваційний рівень).

В свою чергу, професійна самоактуалізація як компонент власної активності особистості передбачає: а) ефективне сприймання, аналіз професійної ситуації і синтез адекватних прогнозів і наслідків альтернативних рішень; б) професійну самоідентифікацію і прийняття професії; в) незалежність поведінки і поглядів в рамках

власної системи цінностей; г) формування індивідуального професійного стилю; д) потреба у стимулюванні професійного зростання.

Поведінковий рівень у професійній самореалізації передбачає: а) професійну мобільність, ефективність професійних дій; б) спрямованість на професійну діяльність як на ціль самореалізації; в) застосування ефек-

тивних інтуїтивних рішень в процес професійної діяльності; г) уміння формувати позитивну систему особистих відносин в рамках професійної діяльності (систему ділових відносин); д) формування референтного соціуму за фактором професіоналізму; е) інструментальна поведінка, що веде до досягнення мети, як фактор самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александрина Н.Б. Актуальность развития творческих способностей личности в течение всей жизни / Н.Б. Александрина // Молодеж в науке и культуре XXI века : материалы V Всерос. науч.-практ. конф. молодых ученых, аспирантов и соискателей / ЧГАКИ. – Челябинск, 2006. – С. 158-163.
2. Ангеловский А.А. Формирование конкурентоспособности студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе : монография / А.А. Ангеловский. – Челябинск, 2006. – 187с.
3. Железняк Ю.Д. Инновационные перспективы подготовки педагогов по физической культуре в системе высшего профессионального физкультурного образования / Ю.Д. Железняк // Теория и практика физической культуры. – 2006. - № 4. – С.9-12.
4. Каблинова Ю.В. Профессиональная социализация студенческой молодежи: мотивационная структура процесса : дис. ... канд. социол. наук. – Ставрополь, 2006. – 171с.
5. Кон И.С. Психология старшеклассника / И.С. Кон. – Минск: Просвещение, 1982. – 207с.
6. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М., 1984. – 320с.
7. Поваренков Ю.П. Профессиональное становление личности: дис. ... д-ра психол. наук. – Ярославль, 1999. – 359с.
8. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани. – М.: Прогресс, 1995. – 412с.
9. Шумская Л.И. Личностно-профессиональное становление студентов в процессе вузовской социализации : дис. ... д-ра психол. наук. – Минск, 2005. – 363с.
10. Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепаньский. – М.:Прогресс, 1969. – 240с.
11. Gidding F/ The theory of Socializasion. – N. Y. , 1978. – 370 p.